

EVROPSKA SIGURNOST I PROBLEMI JADRANSKOG AKVATORIJA — HISTORIJSKI I SUVREMENI ASPEKTI

PRISTUP

Sigurnost i stabilnost u Evropi od presudnog su značenja za očuvanje svjetskog mira. Dok su u drugim dijelovima svijeta lokalni ratovi prihvaćeni kao jedna od mogućnosti razrješavanja određenih političkih problema, a da to i ne mora dovesti do sukoba širih razmjera, u vezi s Evropom već postoji razvijena svijest o tome da bi ratni sukob u ovom dijelu svijeta mogao imati i najteže posljedice globalnog značenja. Uzroci različitog i oscilirajućeg stupnja napetosti u Evropi mnogobrojni su i izuzetno kompleksni. Važno je pri tom naglasiti da među tim uzrocima — granično-teritorijalna pitanja i geostrateška uloga pojedinih evropskih sektora imaju izuzetno veliko značenje i težinu. U velikoj mjeri to, dakako, vrijedi i za jadranski akvatorij, pogotovo u suvremenim prilikama.

HISTORIJSKI ASPEKTI

I

Jedna od najvažnijih i svakako dugotrajna značajka političkih odnosa u jadranskom akvatoriju i na njegovoj istočnoj obali i različitoj dubini istočnog zaleđa (južnoslovensko-albanski Hinterland) jest povijesno nastojanje da jedna jača sila — u ovom slučaju prije svega romanskog ili kasnije talijanskog podrijetla — zagospodari svim njegovim otocima i obalama (uključujući i Jonske otoke) i osigura odgovarajući dio zaleđa pretvarajući tako ovaj akvatorij bilo izravnim osvajanjem ili širenjem interesnih sfera, u svoj isključivi »mare nostrum«, Ali, bilo da je riječ primjerice o Bizantu u IX stoljeću, koji je raspolagao svojim vrlo širokim mostobranom na Kalabriji i Siciliji, o Kraljevini Siciliji u XIII st. koja je opet imala vlastita uporišta na nekim Jonskim otocima i albanskoj obali (Drač), zatim o Veneciji koja je također raspolagala uporištima na albanskoj obali, niti za jednu političku tvorevinu i centar moći na obalama Jadrana ovaj prostor nije nikada mogao postati i neprikosnovenim vlastitim i kontroliranim prostorom.¹ Uz etničke

¹ Dakako — starije razdoblje, ono za Rimskog imperija nije uzeto u obzir.

razlike to je osnovna politička i geopolitička osobina iz koje se mogu izvući sve relevantne značajke tzv. jadranskog pitanja. Podijeljenost ovog akvatorija između romanskog, južnoslovenskog i albanskog etnikuma ostaje njegovom bitnom karakteristikom. Važno je istaći da upravo ovakva podijeljenost implicira mogućnost osporavanja, formiranja ili narušavanja ravnoteže snaga, a time i stalnih napetosti, presizanja i sukoba.

Iako poslije II svjetskog rata tj. poslije 1954. godine valja smatrati da je jadransko pitanje definitivno riješeno, povremene su napetosti moguće i dalje i to na onom njegovom sjevernom sektoru koji je dio jugoslavensko-talijanske granice i granične zone. Pri tome, dosta je teško odrediti da li uopće i u kojoj mjeri, problemi izazvani od strane desnih snaga Italije u svojoj osnovi danas vezani uz stvarne aspiracije za rektifikacijom granice i uz šire teritorijalne ambicije, a koliko su samo neizravni oblik preko kojega se vrši pritisak na Jugoslaviju zbog njene politike nesvrstavanja. Jer, politika nesvrstavanja, kojoj je Jugoslavija jedan od najvažnijih pokretača i koja se politika uvelike vodi pod jugoslavenskim auspicijama, danas je najširi politički pokret globalni razmjera koji bitno mijenja svjetske ekonomske odnose i načinom i intenzitetom koji dovode u pitanje funkcioniranje postojećeg sistema ekonomskih odnosa. Time politika nesvrstavanja postaje izuzetno opasnom, a pritisci na nesvrstane zemlje, pogotovo na one vodeće, postaju zakoniti proces. Izazivanje graničnih napetosti jedan je od javnih oblika tog zakonitog procesa.

Za pojasnivanje jugoslavensko-talijanskih odnosa u vezi s graničnim i teritorijalnim pitanjima treba posebno voditi računa o nekoliko faktora:

- prvo, taj problem treba dovesti u kontekst stalne historijske opterećenosti jugoistočne Evrope teritorijalno graničnim i etničkim pitanjima i to na tipično balkanski način;
- drugo, važno je istaći značajke tzv. premoći iz zaleđa (Hinterland); i
- treće, poseban problem jest pitanje da li je u vezi s današnjom jugoslavensko-talijanskom granicom riječ samo o rektifikaciji ili o zaista pravom teritorijalnom pitanju većeg prostornog obuhvata.

1) Iako ovaj prijeporni prostor u Julijskoj Krajini ne čini dio onog pravog južnog evropskog Balkana ^{1a} kako se on shvaća u njegovim klasičnim granicama, jedna od najvažnijih balkanskih karakteristika jest da su i ovdje toliko česte bile značajne teritorijalne kompenzacije kao najvažniji zalag u političkim odnosima i diplomatskoj trgovini. Dovoljno je u tom smislu podsjetiti na mogućnost koju je 1914. godine imala Grčka da stekne Cipar ako bi stupila u rat na strani Antante, zatim na kupovanje Italije

^{1a} Granice klasičnog južnog evropskog Balkana obično se definiraju linijom koja povezuje vrh Riječkog zaliva s ušćem Kupe, i zatim se nastavlja Kupom, Savom i Dunavom do Crnog mora. Važno je istaći da je historijski pojam Balkana i Balkanskog poluotoka odbačen u suvremenoj političko-geografskoj i geografsko znanstvenoj literaturi. Pored ovog južnog Balkana, za Evropu se ponekad navodi i postojanje također historijskog, tzv. sjevernog Balkana i to u kontaktnom prostoru nekadašnje Poljske, Istočne Pruske, Litve i Rusije, karakteriziranog sličnim teritorijalnim i graničnim problemima, i pitanjima izlaska na more i velikom etničkom: šarolikošću i izmiješanosti.

Londonskim paktom 1915. godine ili na Hitlerov pristanak da se Solun prepusti Jugoslaviji (1940. godine itd.).

2) Pojasnivanje ovog problema važno je i isticanjem premoći iz zaleđa. To pitanje je svakako temeljnog karaktera, ključno je za razumijevanje problema i osnovica je svakog trajnog rješenja. Jedna od najvažnijih značajki političko-geografskog i geostrateškog položaja uopće jest lokacija i politički odnos prema centrima moći u zaleđu. Kad se govori o premoći iz zaleđa riječ je o takvoj lokaciji i političkom odnosu gdje se u zaleđu nekog obalnog prostora nalaze središta veće ekonomske, političke (dakako — i vojne!) moći, države većeg teritorija i brojnijeg stanovništva koje vrše pritisak na okolne susjedne primorske prostore. Naime, trajna i definitivna kontrola jadranskog obalnog pročelja ovisi ne toliko o snazi susjedne prekomorske sile (koja s našim prostorom, istina, ostvaruje djelomični izravni granični kontakt), ne toliko o našim centrima moći na obali (primjer Dubrovačke republike u prošlosti), koliko u svom konačnom vremenskom slijedu i povišnijem rezultatu i zbiru — o premoći našeg južnoslavenskog etničkog, politogenetskog i državotvornog zaleđa.

Značenje ovakvog shvaćanja moguće je ilustrirati nizom primjera. Važno je pritom istaći da pojam »premoći iz zaleđa« uključuje komponentu interesa regije jezgre i centra moći u unutrašnjosti da se kompletira i maritimnom fasadom. Prirodno je da prostor inicijalne državnosti teži za cjelovitom »normalnom« geopolitičkom bazom koja bi uključivala i gospodarski vrijednu unutrašnjost i odgovarajuće obalno pročelje. Tek takva baza može biti osnova opstojanja i razvitka nekog etnikuma i države. Među primjerima bitnim za formiranje evropske prošlosti, valja svakako izdvojiti (neslavensku) make-donsku opasnost za grčku, poluotočnu i otočnu zonu, ugarsku i austrougarsku težnju da se preko hrvatskog koridora i Slovenije probije do Jadrana, nastojanja Srbije da makar u uvjetima Cvijićeve »antietnografske nužnosti« izbije na obalu sjeverne Albanije, na južnoslovenski pritisak općenito prema Solunskom zaljevu ili Zapadnoj Trakiji, kojima su u zaleđu Srbija i Bugarska. U širim evropskim okvirima isto se moglo reći (u svakom slučaju postojala je bojazan) i za Rusiju kao glavnu silu Heartlanda koja bi mogla izvršiti dovoljno snažan pritisak iz svog kontinentalnog Hinterlanda da ugrozi poluotočnu, manju i u usporedbi s Azijom »perifernu« Evropu. U novijim prilikama poslije I svjetskog rata, premoć iz turskog, prostranijeg, teritorijalno kontinuiranog i etnički čistog zaleđa onemogućila je opstojanje Grčke u egejskoj obalnoj zoni Turske, čime se uvelike (iako ne i potpuno) potire definicija egejskog bazena kao grčkog mare nostra. Iako je nekada raspolagala uporištima na Jadranu, južnoj Italiji, Siciliji i Maloj Aziji, Grčka nije mogla zadržati prevlast jer ujedno nije kontrolirala i dublje zaleđe. I konačno — kao današnja Grčka formirao se samo onaj prostor koji se oslanja na teritorijalno kompaktniji trupni dio grčkog poluotoka; a ono ostalo — u Trakiji i na otocima u Egeju samo je ostatak nekadašnjeg teritorijalnog obuhvata kojemu su izmakla kontinentalna uporišta (u Turskoj). U suvremenim prilikama izvan Evrope problem premoći iz zaleđa postavlja se primjerice u odnosima između Etiopije i Eritreje ili između arapskih država i Izraela. U ovom potonjem slučaju premoć iz Hinterlanda valja izjednačiti s

(navodnim) problemom »bacanja u more« i to u naročito teškoj situaciji, kada se premoć iz zaleđa kombinira sa stanjem totalnog okruženja.

Problem premoći odnosno nemoći zaleđa, ujedno rješava i pitanje definitivne pripadnosti našeg obalnog pročelja — naime, ekonomski snažno, demografski dovoljno brojno i ekspanzivno i politički dobro organizirano, ujedinjeno i stabilno zaleđe s nizom geostrateških prednosti ovisnih o lokaciji fizičko-geografskim osobinama, i rasporedu stanovništva koje je uz to i međunarodno-politički afirmirani Hinterland, glavni je i jedini relevantni čimbenik kontrole obalske i otočne zone i konačnog prevladavanja u tom prostoru; i obratno — političko-teritorijalno usitnjeno, ekonomski nerazvijeno, balkanizirano, dakle i politički nestabilno i antagonističko zaleđe, s nedovoljnim demografskim impulsima nije u mogućnosti da kontrolira i prevlada na istočno jadranskoj obalnoj fasadi.²

Mnogobrojni primjeri iz naše prošlosti to dovoljno potvrđuju. Iako je ranosrednjovjekovna hrvatska država imala svoju izvornu regiju jezgre u primorju, važna se žarišta života nalaze i u Pounju, Lici i Pokuplju, i sve se više dislociraju u unutrašnjost. Hrvatsko-ugarska zajednica sjajan je primjer kako prostrano i povezano zaleđe u ekonomski i politički povoljnijim prilikama i sa većom demografskom snagom može kontrolirati u biti koridorski prostor Hrvatske i znatan dio obalskog pročelja. Kada god se u zaleđu razvije dovoljno snažno političko žarište, kao primjerice ono bosansko za kralja Tvrtka II ili ono srpsko u doba despotovine (sve u XV st.) ili još prije za Dušana (u XIV st.), takve političke tvorevine uvijek kontroliraju i znatan dio obalske zone. Vlast Mlečića ograničava se tada na uske rubove ili izolirana pomorska uporišta. S osmanlijskom poharom i grabežom velik dio južnoslovenskog zaleđa, istina, postaje dio prostrane i jake carevine, ali koja je po svojoj osnovnoj ideji državnosti i snazi bila zainteresirana samo za gusarenje. Ratnici iz sedla ni prije Malte i Lepanta, a pogotovu ne kasnije, nisu gledali prema našoj obali kao prema prostoru svog osnovnog interesa.³ Za njih je zapravo, bila daleko u graničnom kraju. Određene pomorsko-trgovačke funkcije za njih su uspješno vršili drugi — navlastito Dubrovnik — i taj je interes Turske omogućavao njegov opstanak i prosperitet,^{3a} a potpuno slabljenje Turske omogućavali su venecijansko širenje frontierskog (krajiškog) karaktera u surovo morlačko zaleđe (Acquisto vecchio — god. 1669, A. nuovo, god. 1669, i A. novissimo 1718 godine). Dakle — slabost u zaleđu i immanentna nezainteresiranost Turske prema Jadranskom moru (osim gusarenja) omogućili su jačanje drugih u obalskoj zoni. Ali — onda, kada sile u zaleđu jačaju, situacija se, razumljivo mijenja. Upravo će jačanje Austrije omogućiti mletačkoaustrijsku smjenu duž naše obale; a okupacijom Bosne i Hercegovine 1878. godine, snaga austrijskog zaleđa još jača, pa se ambicije s našeg primorja sve više protežu dalje prema jugoistoku, prema Albaniji

² Riječ je zapravo o sjeveroistočnoj obalskoj fasadi sve do Medovskog zaljeva u Albaniji gdje tek počinje prava istočnojadranska obala. Međutim, konvencionalnim nazivom »istočna« obala Jadrana definira se i čitava južnoslovenska obalna zona.

³ Osnovni interes Turske, barem u vrijeme njezinog prvog modernog državnika — Mehmed-paše Sokolovića — nije bio čak niti na Sredozemlju, već više u pravcu obala Perzijskog zaljeva i Arapskog mora, što bi omogućilo Turskoj da ostvari lakše veze s muslimanskim zemljama na istoku. Okretanje Turske prema Evropi čak i u XVII st. bilo je samo početak njezine uzaludnosti.

^{3a} U srednjem i novom vijeku, održanje Dubrovnika prema Turskoj nije rezultat njegove snage, nego interesa Turske kojoj je bila nužna veza sa Zapadom, čak i u ratnim uvjetima. Slične karakteristike mogle bi se danas primijeniti i na Hong-Kong i NR Kinu.

kao etapnoj zoni na solunskom interesnom pravcu. U vrijeme I svjetskog rata i kasnije značenje zakonitosti o odnosu zaleđa i primorja moguće je isto tako dobro ilustrirati u obliku uvijek ponavljane sheme — jako zaleđe vlada i primorjem i obratno. Tijekom I svjetskog rata kada je bez obzira na tekuće pojavnosti bila jasna povijesna nužnost propasti Kakanije⁴, slabost je zaleđa ponovno bila faktorom koji je u obliku Londonskog pakta 1915. godine omogućavao talijansko širenje na našu obalnu zonu. Ali, formiranje stare Jugoslavije značilo je i određenu afirmaciju zaleđa tako da talijanske ambicije na našoj obali nisu mogle biti u potpunosti ispunjene. U II svjetskom ratu zaleđe se ponovno rasparčava, što Italiji omogućava da znatno proširi i svoj izravni istočno-jadranski posjed i naročito svoju proširenu balkansku interesnu sferu. Međutim, jedan je drugi činilac od izuzetnog značenja — naime, formiranjem tzv. NDH, »nezavisne« Crne Gore i Velike Albanije, prostora koji su trebali ući u personalnu uniju s Italijom i biti područja njezinog apsolutnog utjecaja, Italiji je izgledalo da su se ostvarile mogućnosti za njezino definitivno rješenje jadranskog pitanja, jer se tada otvarala mogućnost da se zavlada ne samo otocima, obalom i uskim pojasom Zagore, nego i prostranim zaleđem i to na način i u opsegu koji do tada nisu nikada mogli biti ostvareni. Činilo se tada kao da će zaleđe biti definitivno savladano, što je implicite značilo i konačnu i tranju dominaciju nad obalskom zonom. Međutim, drugačijim razvitkom II svjetskog rata, tj. u narodnooslobodilačkom ratu i kasnije, potpuno je potvrđena i poznata pravilnost o odnosu primorja i zaleđa — nova Jugoslavija kao izraz trajne i najčvršće organizacije južnoslovenskih naroda i ostalih narodnosti, svojim političkim značenjem i stabilnošću, ekonomskim razvitkom i međunarodnom afirmacijom, postala je dovoljno jakim faktorom trajnog karaktera. Ona je na osnovici vlastite oslobodilačke borbe maksimalno proširila i obalnu zonu, vrativši matici zemlji i maritimno pročelje u njegovom najvećem opsegu, uključujući i najisturenije otoke (Lastovo i Palagruža). Tako se ponovno pokazalo da kontrola istočno-jadranskog obalnog pročelja ovisi o snazi zaleđa. Ako prihvatimo ovu danas već očevidnu konstataciju, onda je s obzirom na karakter današnje Jugoslavije kao trajne i stabilne zajednice posvema jasno da je — na povijesnoj razini — pitanje pripadnosti naše obale u cjelini ili pojedinih njezinih (graničnih i drugih) sektora već riješeno, što znači da oživljavanje aspiracija talijanske desnice bilo u smislu rektifikacije granice ili pravog teritorijalnog pitanja može biti samo historijska recidiva u formi ekscesa, koji je, ma koliko se još puta javio i bez obzira u kojem intenzitetu, povijesno već prevladan i stoga definitivno osuđen na neuspjeh bez obzira na težinu i spektakularnost problema koji se i dalje mogu izazivati, i koji, dakako, mogu biti značajni, iako, razumljivo, samo na razini pojavnog.

Snagom zaleđa i sve boljom povezanošću i integriranošću primorja u život našeg državnog prostora konačno se također rješava i jedan od najvažnijih naslijeđenih problema u odnosu zaleđa i obalske zone, tj. njihova nedovoljna međusobna funkcionalna i prometna povezanost.

3) Slijedeći problem u vezi sa suvremenom jugoslavensko-talijanskom granicom jest ocjena, da li Italija (tj. talijanska desnica), samo želi rektifikaciju granice ili je to pak pitanje šireg teritorijalnog karaktera. To je pitanje

⁴ Svakako ne bez razloga i opravdanja, pejorativni naziv za K. und K. monarhiju.

naročito značajno zato što je pogodno za političku manipulaciju. Naime, ako je posrijedi jedino rektifikacija, dakle samo manja ispravka granične linije, onda to »ne bi bilo ni tako strašno!«. Naprotiv, u slučaju pravog teritorijalnog spora u pitanju bi morao biti znatno veći teritorij. Ali, pri tom je posve nejasno koja je to veličina teritorija zaista relevantna, tj. da li tzv. Zonu »B« treba promatrati samo u okviru rektifikacije, ili je to već prijelom teritorijalnog karaktera. Međutim, najznačajnija je jedna druga karakteristika, tj. svijest o tome da je rektifikacija obično samo uvod u teritorijalna pitanja šireg značenja, koja se u aspektu one desničarske i revanšističke Italije očito odnose i na naša znatno šira područja.

II

Značenje prirodno-geografskih faktora i jadransko pitanje

Neke fizičko-geografske karakteristike našeg primorja tj. otoka, obale i Zagore imaju neprijeporno značenje u promatranju pitanja dominacije nad istočnom obalom Jadrana. Zato valja ocijeniti kakve prednosti ili nedostatke imaju te prirodno-geografske značajke s obzirom na žarišta moći na roman-skom, našem ili albanskom prostoru. Prije svega, razumljivo, treba naglasiti nedostatke koji su nas pogađali i to u uvjetima dok je snaga prekomorskih žarišta moći bila jača od našega zaleđa. U takvim prilikama nekoliko otoka isturenih daleko ispred kopna može imati različite funkcije — dakako na našu štetu. — Tako istureno otoka dosta udaljenih od našeg kopna (Cres, Lošinj, Vis, Lastovo, Palagruža) ili jedinih otoka ispred obalne zone (albanski Sazan), pogoduje njihovom pretvaranju u ofenzivna uporišta jače prekomorske sile. Osim što postaju baze za prodor prema našem kopnu, takvi otoci formiraju i okruženje oko naše obale zatvarajući ključne pomorske prolaze, zaljeve i luke.⁵ Kao drugi nedostatak treba istaći činjenicu da se obalna zona, ponegdje u obliku niskog i otvorenog reljefa, svojom znatnom širinom proteže u unutrašnjost kopna. Ovakve niske zone (ponajprije se to odnosi na Crvenu Istru i Ravne kotare, zatim na submediteransku Hercegovinu ili dračko zaleđe⁶) atraktivne su kao prostori stranog interesa, budući da pružaju nešto veće ekonomske mogućnosti, čime obalski gradovi osiguravaju potrebnu povezanost i oslonac na neposredno prirodno i gospodarski vrednije zaleđe. Isto tako takvi širi prostori ujedno mogu vršiti i funkciju obrambenog tampona i glacisa i proširenog mostobrana. Podsjetimo se da je u srednjovjekovnim uvjetima neposredno obalsko zaleđe imalo i s mletačke i s turske strane — zapravo divlji graničarski i krajiški karakter: zapisi Fortisa i Lovrića o tome pružaju dovoljno dokaza.⁷

Konačno, među prirodno-geografskim karakteristikama treba posebno naglasiti i one koje su u političkom, geostrateškom i nacionalnom smislu pogodovale našem održanju i konačnom vraćanju u naš posjed obale, baš

⁵ Slično je i sa današnjim grčkim otocima ispred obala Turske u Egejskom bazenu, za koje Turska smatra da vrše ulogu geostrateškog okruženja i da su opasnost za njezinu sigurnost.

⁶ Veća ekonomska (agrarna) vrijednost ovog potonjeg može doći do izražaja tek intenzivnijim melioracijama vlažnih zona.

⁷ A. Fortis: »Put po Dalmaciji« (1774. god) i I. Lovrić: »Bilješke o Putu po Dalmaciji opata A. Fortisa« (1776. god.)

kao što i danas čine jednu od temeljnih pretpostavki i prednosti u našoj obrambenoj koncepciji. Činjenica je da se naša dinarska gorska jezgra sa svakako najmarkantnije izraženim obrambenim prednostima, kao naše geostrateško uporište prvog reda strmo (i prijeteći!) izdiže bilo neposredno iznad obalske zone, bilo u njezinoj neposrednoj blizini. Nekada, to je gorsko zaleđe svojim demografskim impulsima stalno ugrožavalo i konačno likvidiralo romanske ostatke (osim djelomično u Istri) dok u suvremenim prilikama ovo gorsko sklonište može biti bazom otpora u okviru jednog općenarodnog rata, iz koje se relativno lako može pokidati nit osvajačkih uporišta u neposrednoj obalnoj i otočnoj zoni.

III

Romanska geopolitička kliješta i pokušaj njihova zatvaranja

Uzimajući u obzir povijesni razvitak, geopolitičke i geostrateške težnje našeg nekada ekspanzivnog jadranskog susjeda mogu se sažeti u dva osnovna nastojanja, definirana — prvo, formiranjem teritorijalnih geostrateških kliješta i pokušaja njihovog zatvaranja, to jest teritorijalnog spajanja proširenih ekspanzionističkih krakova na sjevernom i južnom dijelu Jadrana; i drugo — nastojanjem što dubljeg prodora u zaleđe.

U prvom slučaju riječ je o ekspanziji jednog kraka presizanja koji ide preko Julijske Krajine prema jugoistoku, zatim drugog kraka koji ide preko albanskog mostobrana prema sjeveru, istoku i sjeverozapadu, dok se u međuprostoru nalazi zadarska eksklava na tipičnom središnjem položaju i s ekonomski nešto vrednijim i reljefno niskim i proširenim zaleđem. Ovu shemu geopolitičkih kliješta treba dopuniti i širenjem preko opet centralno položenih otoka (Palagruža, Lastovo).

Londonski pakt 1915. godine. Takav povijesni političko-teritorijalni razvitak istočne obale Jadrana moguće je jasno ilustrirati s nekoliko najznačajnijih primjera iz XIX i XX st. koji dobro pokazuju pokušaj formiranja i sklapanja talijanskih geopolitičkih kliješta. Najznačajniji primjer, uvelike rezimirajućeg karaktera, pružaju svakako teritorijalne klauzule Londonskog pakta od 25. travnja 1915. godine, koji je idealni primjer političko-diplomatske trgovine na osnovici teritorijalnih ustupaka. Taj ugovor sjajan je reprezentant teritorijalizacije političkog: sam njegov osnovni sadržaj, negovu bit i ono po čemu on jest i postoji kao ugovor čine — teritorijalna pitanja. Teritorijalni ustupci Londonskog pakta koncentrirani su oko triju uporišta znatne širine — a) Julijske Krajine, b) Ravnih kotara i c) zaleđa Valone ili Drača.

Iako je krajem XVIII st. propašću Venecije nešto oslabio romanski pritisak na sjevernom dijelu istočnojadranske obale, novi će impulsi i snaga biti vezani uz austrijski gubitak pokrajine Venecije 1866. godine i ujedinjenje Italije. Pritisak iz tog prostora prema Julijskoj Krajini nastavak je tradicionalnih romanskih težnji predstavljenih sjevernim krakom geopolitičkih kliješta.

Južni krak ima svoja uporišta u nekadašnjim mletačkim mostobranima na albanskoj i crnogorskoj obali. Za širenje Venecije u tom prostoru veliko je značenje imala osmanlijska najezda kada su mnogi obalski gradovi tražili mletačku zaštitu (primjerice Drač 1392. godine). U XVIII stoljeću Venecija je priključila i čitavu Boku Kotorsku. Sve to bilo je dobrom osnovom za kasniji talijanski utjecaj naročito u prostoru Albanije. Pri tome, područje Albanije od posebnog je značenja, budući da su se na tom tlu sukobljavali i germanski Drang nach Osten i romanska Spinta verso l'oriente. Povezanost južne Italije s Albanijom tradicionalnog je karaktera — odraženo je to antičkim pomorskim vezama i naročito funkcioniranjem Via Egnatia-e, srednjovjekovnim žarištima moći iz XIII i XIV stoljeća u južnoj Italiji, koja imaju svoje mostobrane u Albaniji, bijegom dijela albanskog stanovništva u južnu Italiju i idejom ponovnog osvajanja itd. Ali — isto tako kao što je to bio prostor romanskih (talijanskih) interesa, bio je i područje germanskih (austrijskih). Međutim kraj je ipak bio isuviše udaljen od glavnih žarišta moći, nije se nalazio na najvažnijim prometnim putovima, dok je slabo pristupačnu obalu i gorsko zaleđe dobro branilo svakako izuzetno otporno stanovništvo koje se uspješno oduprlo i romanizaciji i slavenizaciji. Sve je to uvjetovalo da niti jedan interes nije mogao posvema i trajno prevladati — ni austrijski, ni talijanski niti srpski, a pogotovu ne turski ili grčki. Ipak, najviše je uspjeha u svojim posljednjim naporima pred I svjetski rat imala Careva Kraljevina — Albanija je trebala postati barem »nezavisna«, ali, dakako, pod austrijskim utjecajem. Njezine geopolitičke i geostrateške prednosti trebale su odigrati važnu ulogu u austrijskim planovima u okviru istočnog Dranga. Albanija je trebala biti tamponska država koja bi kompenzirala talijanski utjecaj i njegovo širenje na Balkanu i poslužila kao uporište na općem pravcu interesa prema Solunu; zatim — važna je njezina uloga kontrole Otrantskih vrata i brane pristupu Srbije na more. Dakako, ova operetna mbretova pustolovina Wilhelma Prvog i jedne Kakanije na umoru i ova historijska blamaža velikog stila završili su, jasno, onako kako su već završili. A kao nadomjestak — solidno Antantino zaleđe i moralno opravdanje u okviru ideje sacro egoismo, trebali su ovdje putem Londonskog pakta osigurati utjecaj Italije.

Između ovih dvaju krakova talijanski je interes usredotočen na Zadar s neposrednim zaleđem i nizom vanjskih otoka. Poraz u XIV stoljeću (Zadarski mir) obilno je nadoknađen od početka XV st. kada Dalmacija i Zadar dolaze u posjed Mlečana. Zadar postaje jedno od najvažnijih venecijanskih uporišta na Jadranu. Slijedi to iz njegovih opskrbnih mogućnosti (voda, široko agrarno zaleđe) i središnjeg položaja na unutrašnjoj zaštićenoj jedrenjačkoj ruti. Slično opskrbno značenje pored Zadra ima (u XVI i XVII stoljeću) i Hvar. To su važne točke trgovačkog prosperiteta iz čega logično slijedi da će i pučani nastojati da se što više uključe u trgovačku konjukturu toga vremena (hvarski ustanak Matije Ivanića, 1510—1514. godine), a utjecat će to i na kulturni razvitak (osnutak hvarskog kazališta 1612. godine⁸).

Geopolitičko, geostrateško i ekonomsko značenje tih teritorijalnih akvizicija svakako je bilo veliko buduće da su formirani i rubni krakovi odakle je trebalo da napreduje i daljnje širenje. Ostvareno je i uporište u središtu,

⁸ Ista nastojanja onih nižih društvenih slojeva da se uključe u mogućnosti koje je pružala tadašnja trgovina karakteristična su i za sjevernu Hrvatsku i istočnu Sloveniju u drugoj polovici XVI stoljeća (seljačka buna Matije Gupca).

čime su ostvarene i pretpostavke za zatvaranje okruženja na istočnoj obali Jadrana i konačno pretvaranje tog »Venecijanskog zaljeva« u talijanski mare nostrum. Stjecanjem Julijske Krajine zauzeta su sva obalna naselja od Soče do Rijeke, važna vojno-pomorska uporišta (Pula), a osigurana su i odgovarajućom dubinom gospodarski vrednijeg i u geostrateškom smislu obrambenog zaleđa. Pojedine gradske eksklave romanskog stanovništva bile su važan faktor za učvršćivanje vlasti, pokušaj širenja romanizacije i etničku opravdanost teritorijalnih promjena. Izlaz iz centralne Evrope preko Slovenije za Trst i Rijeku došao je posvema pod kontrolu Italije. Vanjski otoci (Cres, Lošinj i drugi) praktički su okružili i blokirali izlazak iz Riječkog zaljeva i velebitskog podgorja smanjivši time geostrateško-geografsko značenje preostale obalske fasade.

U središtu osvojen je široki zadarski mostobran, također s vanjskim otocima. Geostrateške i gospodarske prednosti istovjetne su s onima u Julijskoj krajini. Etnički razlozi nisu ovdje mogli imati takvo značenje kao u Julijskoj krajini, što uostalom nije niti bilo odlučujuće, jer je Italija svojatala Dalmaciju ne na osnovi etničkih, nego geopolitičkih razloga (životni prostor, okruženje mare nostra).

Treći prostor koji je trebalo da osigura talijanski utjecaj na istočnoj obali Jadrana čine albanski otočić Sazan, luka Valona i dio njezinog zaleđa. Sve to su vrlo značajne prednosti geostrateškog i ekonomskog karaktera — otočić Sazan pogodan je za utvrđivanje, luka Valona osigurana je odgovarajućim zaleđem i pogodna kao baza daljnjeg širenja, a čitav taj prostor čini vrlo povoljno uporište za kontrolu Otrantskih vrata.

Ostali interesi na istočnoj obali Jadrana
(Hrvatska, Crna Gora, Srbija i Albanija)

Londonskim paktom istočna obala Jadrana nije u cijelosti prepuštena Italiji,⁹ budući da bi preostale sektore dobile Hrvatska, Srbija, Crna Gora i Albanija. Sektor dodijeljen Hrvatskoj imao bi osim Rijeke i Bakarskog zaljeva najmanju vrijednost, budući da bi svojim najvećim dijelom to bilo slabo produktivno Velebitsko podgorje na kojem nema odgovarajućih luka, a sve u uvjetima vrlo slabe uzdužne i naročito transverzalne povezanosti sa zaleđem. Pored toga s pomorske strane taj se prostor nalazi u totalnom okruženju »talijanskih« otoka. Isto vrijedi u velikoj mjeri i za splitsku luku, tako da je slobodnim ostao jedino sektor obale jugoistočno od otoka Korčule. U povoljnijoj situaciji našle bi se Srbija i Crna Gora¹⁰ raspolažući obalom od rta Ploča do Drima u sjevernoj Albaniji. Ovim potonjim sektorom obale bili bi osigurani važni izlazni prometni pravci, luke i gradski oslonci — Split, ušće Neretve, Dubrovnik, Bokokotorski zaljev i Skadar.

Navedene teritorijalne promjene svoje najveće značenje imale bi neprijeporno za Srbiju. Time bi za tu zemlju bio konačno riješen jedan od najvažnijih problema njezinog samostalnog i ubrzanog ekonomskog i političkog

⁹ Osim onog dijela tzv. Hrvatskog primorja u klasičnim granicama koji bi ostao užoj, historijskoj Hrvatskoj, saveznicu su 16. VIII 1915. godine obećali Srbiji i Crnoj Gori dio jadranske obale između rta Ploča i ušća Drima u Albaniji.

¹⁰ Sjeverni dio Albanije trebalo je da bude podijeljen između Srbije i Crne Gore, a u podjeli južnog dijela (Epir) trebalo je da sudjeluje i Grčka.

razvitka, tj. — izlazak na more. Ali, mogućosuma tako bitnog jačanja Srbije nužno je bilo nametnuti i određene ograde — zbog toga se u Londonskom paktu predviđa neutralizacija onog dijela obale koji neće pripasti Italiji i to od rta Ploča do Pelješa, a zatim i dio primorja počevši desetak km jugoistočno od Cavtata pa sve do rijeke Vojuše u Albaniji, sjeverno od talijanskog valonskog mostobrana (dakle uključno s Kotorom, Barom, Ulcinjem, Svetim Ivanom Medovanskim i Dračem).

Pri takvim podjelama albanske je interese moguće praktički zanemariti, s obzirom da u teritorijalnoj podjeli imaju udjela Srbija, Crna Gora, Italija i Grčka. Ipak, oko Drača predviđeno je postojanje jedne muslimanske albanske države koju bi Italija predstavljala u njezinim odnosima s inozemstvom. I ta »država« bila bi neutralizirana, što znači da bi se na tom mjestu neutralizirana zona obale proširila i u unutrašnjost kopna. Tako rasparčani i neutralizirani albanski prostor jest idealna osnovica za daljnje širenje talijanske dominacije na istočnoj obali Jadrana.

Londonskim paktom stvorena su, dakle, tri značajna talijanska uporišta na istočnoj obali Jadrana: Julijska krajina, teritorijalno kontinuirana s ostalim područjem Italije može kontrolirati sjeverni Jadran; sjevernodalmatinsko (zadarsko) uporište kontrolira srednji Jadran, a sazansko-valonsko-dračko uporište kontrolira južni dio jadranskog akvatorija i Otrantska vrata. Sva uporišta imaju i znatan dio zaleđa, otoci ispred obale kontroliraju glavne prolaze i luke, a najveći i najvažniji dijelovi obale su neutralizirani. Austrija je bila na svom zalazu, a Srbija i Crna Gora nisu mogle biti opasni konkurenti, budući da je najveći dio njihova primorja trebalo da bude neutraliziran; dračka albanska muslimanska država trebala je biti posve pod talijanskim utjecajem, ono što je ostalo Hrvatskoj bilo je (osim Rijeke i Bakarskog zaljeva) geostrateški i gospodarski beznačajno — mare nostrum bio je, dakle, na pomolu. Konačno! Trebalo je još jedino zauzeti — Rijeku.

Rapallski i Rimski ugovor. Rapallski i Rimski ugovor iz 1920. odnosno 1924. godine jesu u geopolitičkom, dakle teritorijalnom smislu, neuspjeh Italije i djelomični poraz njezinih teritorijalnih ambicija. Ona tada ne stječe sve one teritorije koji su joj obećani Londonskim paktom, ali neki zadržani (i pridodani) teritoriji imaju značaj geopolitičke konstante; naime, zadržano je prostorno područje na sjeverozapadu, zauzeta je i Rijeka, zadržano je (makar i malo) uporište u središtu (Zadar) a također i otočić Sazan (ispred Valone), pored toga politički i ekonomski utjecaj proširen je u čitavoj polukolonijalnoj Albaniji, dakle na teritoriju znatno većem od onoga koji je bio predviđen Londonskim paktom, zadržano i nekoliko vanjskih otoka. Posebno je značajno zauzimanje Rijeke (uz kontrolu svih značajnijih prometnica prema toj luci) 1924. godine čime Italija praktički ostvaruje posvemašnju ekonomsku, političku i geostratešku kontrolu sjevernog Jadrana i njegovih najvažnijih sektora, to jest Tršćanskog i Riječkog zaljeva.¹¹

¹¹ U prometnom i trgovačkom smislu sjeverni Jadran ima znatno veće značenje od njegovog južnog sektora, budući da se gospodarska vrijednost pojedinih luka ne cijeni po njihovoj isturenosti prema moru, nego prema uvučenosti u kopno. Važno je naglasiti da su u političkim natezanjima prije Rapalla postojale kombinacije da se Jugoslavija kompenzira Skadrom, čije je značenje s obzirom na povezanost sa zaleđem vrlo ograničeno.

IV

Jadransko pitanje u II svjetskom ratu

Budući da je II svjetski rat bio pokušaj zaista bitnog prestrukturiranja političke karte svijeta — dakle teritorijalnih odnosa — taj rat nosi najizrazitije pečate geopolitičkog karaktera — posrijedi je naime, povećavanje životnog prostora i zauzimanje geostrateški i ekonomski ključnih područja, što, dakako, uključuje i maritimna pročelja. U pripremama za rat i tijekom II svjetskog rata Italiji se učinilo da joj se pruža prilika za definitivno rješenje jadranskog pitanja i to na način koji bi uključivao ne samo težnju okruženja jadranskog akvatorija, nego i mogućnost da se konačno likvidira historijska i tradicionalna nesavladivost zaleđa. Jer — formiranjem tzv. NDH, velike Albanije i »nezavisne« Crne Gore — moglo se tim satelitskim tvorevinama konačno riješiti i pitanje zaleđa. Savezništvo s Njemačkom ali i njezina teritorijalna nezainteresiranost u jadranskom akvatoriju imali su u tome veliko značenje.

Za rješenje pitanja zaleđa najvažniji su problem bili odnosi s tzv. NDH, s obzirom na dužinu maritimne fasade i njezino geostrateški i ekonomski ključno značenje i centralnu geografsku lokaciju. Geopolitičke i geostrateške značajke u prostoru jugoistočne Evrope u II svjetskom ratu, najbitnije povezane s interesima Italije, mogu se uglavnom obuhvatiti slijedećim osobinama:

— prvo, važno je naglasiti da se teritorijalna pitanja nameću odmah po priznanju tzv. NDH, pri čemu su razumljivo, najveći problem odnosi na obali;¹² drugo, neki od starijih važnih sudionika jadranskog pitanja — Srbija — isključuju se kao faktor političkih odnosa, što je rezultat vojnog poraza i komadanja stare Jugoslavije. Ali, u sferu jadranskih odnosa uvode se novi sudionici — Bugarska, Albanija i Mađarska; pri tom Velika Bugarska, Velika Albanija i Velika Hrvatska (tzv. NDH) moraju odigrati ulogu protuteže prema Srbiji koja se teritorijalno bitno smanjuje, i relativno vrlo širokim tamponima NDH, Crne Gore, Albanije i Bugarske odjeljuje od Jadranskog mora, a smanjuju se i njezine mogućnosti pristupa egejskom bazenu. Sandžački koridor i dalje vrši važnu funkciju veza prema jugoistoku; treće, temeljnom podjelom interesnih sfera između Njemačke i Italije, okupacijom dijela Slovenije i jadranske obale, političkim povezivanjem s NDH, Crnom Gorom i Velikom Albanijom (još 1939. godine Albanija je ušla u personalnu uniju s Italijom, a isto je bilo predviđeno i za NDH i za »nezavisnu« Crnu Goru) Italija je formirala prsten savezničkih država i izdvojila se kao najjača balkanska sila koja je ostvarila dominaciju i na obali i u Hinterlandu¹³. Kao najjača balkanska sila, Italija je u ovom prostoru zamijenila Austriju i naslijedila njezinu ulogu i aspiracije. Temeljna podjela interesnih sfera i to ne na etničkom

¹² Ostale granice NDH nisu izazvale takve sporove među saveznicima Osovine kao ona na Jadranu. Kao osnovni teritorij ove »države« očito su mogli poslužiti i banovinski okviri iz 1939. godine, ali je isto tako jasno da je zbog potreba formiranja Velike Hrvatske koja bi uz Veliku Albaniju i Veliku Bugarsku morala biti protuteža Srbiji bilo nužno popunjavanje hrvatske teritorijalne potkove s dijelom Bosne i Hercegovine u skladu s prirodnom težnjom zatvaranja još jednih geopolitičkih klijesta, a sve u uvjetima povijesnih opterećenja o pripadnosti čitave Bosne i Hercegovine Hrvatskoj.

¹³ Pri tom ne treba ispustiti iz vida da je Musolini izjavio kako je spreman ispuniti opravdane težnje NDH za izlaskom na Jadran. — Koridorska uloga nekih dijelova Hrvatske time bi opet bila aktualizirana, što se još više ističe imajući u vidu pristanak Mađarske da NDH učini teritorijalne ustupke (!) između Drave i Mure, ako joj ona odobri privilegije na željezničkoj pruzi prema Rijeci i slobodnu luku na Jadranu (bez imalo zlobe moglo bi se postaviti pitanje: »A koju to luku?«)

načelu nego načelu životnog prostora time je okončana¹⁴, a jadranska fasada s izrazitim i tipičnim »mletačkim« karakterom konačno je »vraćena« Italiji¹⁵. Formiran je mare nostru, satelitske su tvorevine teritorijalno proširene, a ostvarene su i maksimalne strateške granice¹⁶. Italija priključuje i Jonske otoke i tako preko Velike Albanije (proširene i na račun grčkog Epira) i spomenutih Jonskih otoka posve okružuje Jonsko more i ostvaruje apsolutnu kontrolu Otrantskih vrata; četvrto, tzv. NDH u biti prestaje egzistirati kao pomorska država, pri čemu nestaje i bilo kakve perspektivne njezine moguće pomorske konkurencije — u sjevernom Hrvatskom primorju Italija stiče apsolutnu ekonomsku i geostratešku dominaciju — pripale su joj glavne luke, dvije željezničke pruge za Rijeku, oduzet je i dio goranskog zaleđa, a velebitsko je podgorje s hrvatskim Pagom došlo u položaj potpunog okruženja i bez i jedne znatnije luke i modernije veze sa zaleđem. U južnom Hrvatskom primorju oduzeto je zadarsko zaleđe, dakle upravo historijska hrvatska jezgra regije, zatim Split kao izlazna luka, dok je čitav prostor sasvim okružen »talijanskim« otocima. NDH je tako u biti ostala i bez svoje otočne fasade, luka i adekvatnih veza prema zaleđu. Učvrstivši se na sjevernom Jadranu Italija je anticipirala njegovo veliko značenje u skladu s kasnijim procesima litoralizacije, koji će prirodnim gospodarskim razvitkom najviše valorizirati sjeverni dio Jadrana. Italija je time stekla goleme prednosti; u središtu obale zauzela je široko zadarsko zaleđe, a na jugoistoku s Bokom Kotorskom, Crnom Gorom i Jonskim otocima posvema odijelila Srbiju od mora i zagospodarila Otrantskim vratima.

SUVREMENI ASPEKTI

I

Jadransko pitanje poslije II svjetskog rata

U razdoblju poslije II svjetskog rata Trst s dijelom obale Tršćanskog zaljeva, Slovenskog primorja i hrvatske Istre imao je od 1947. godine status »Slobodnog teritorija Trsta« do 1954. godine kada je provedeno razgraničenje između Jugoslavije i Italije koje valja smatrati definitivnim. Poslije II svjetskog rata Zapad nije dozvolio da se Trst priključi Jugoslaviji, iz razloga koji su već tada imali blokovski karakter. Geostrateško značenje Trsta na sjevernom Jadranu vrlo je veliko i Zapad nije mogao dopustiti da ova luka uđe u interesnu sferu Istoka.

STT nije se mogao održati ni kao svojevrсна tamponska zona i to, između ostalog, i zbog jednog posebnog razloga političko-geografskog i gospodarskog karaktera. Naime, tamponske države — gradovi, teško se mogu održati u uvjetima kada su važna ekonomska i geostrateška uporišta, i u uvjetima u kojima se ne karakteriziraju etničkom posebnosću, nego su sastavljeni od ba-

¹⁴ Na Ribbentropove napomene da je Dalmacija nastanjena u golemoj većini Hrvatima, Italija je jasno stavila do znanja da ona ne traži Dalmaciju na osnovi etničkih karakteristika nego na temelju nužnosti za životnim prostorom.

¹⁵ Pri tom se, dakako, zaboravljalo da je riječ o mediteranskom a ne talijanskom karakteru urbane fizionomije, ekonomskih djelatnosti, izgleda pejzaža i načina života.

¹⁶ U Velikoj Albaniji Italija želi njezine granice pomaknuti što više na istok (ali da Ohrid pripadne Bugarskoj) kako bi se povećala dubina ratišta, a reljefnim značajkama pridonijelo obrambenim prednostima naročito važnim zbog obalne albanske nizine, područja predviđenog za talijansku agrarnu kolonizaciju, prije svega s prenaseljenog i gospodarski nedovoljno razvijenog talijanskog juga.

rem dviju različitih etničkih komponenti (ili su različite etničke komponente izvan tog područja imale i posebnih interesa i pretenzija u takvoj tamponskoj tvorevini). Slično kao s Trstom poslije II svjetskog rata bilo je i sa »Slobodnim gradom Danzingom« u međuratnom razdoblju. Ali različitost etničkih komponenti Trsta morala je konačno doprinijeti da se čitav teritorij priključi onoj političkoj tvorevini kojoj pripada i većina stanovništva, a to je bila Italija.

Porazom talijanskog fašizma u II svjetskom ratu i oslobodilačkom borbom naših naroda i narodnosti definitivno je — snagom zaleđa i obale — riješeno jadransko pitanje. Stabilno i u svakom smislu afirmirano zaleđe ponovno stekavši najveći dio svojih nekada prijepornih teritorija, maksimalno je proširilo svoje obalno pročelje i ostvarilo, ali sada u našu korist, sve ekonomske i geostrateške prednosti koje karakteriziraju najveći dio istočne obale Jadrana čvrsto povezane sa svojim državnim, nacionalnim i ekonomskim zaleđem. Prekidajući okruženje NATO-a u jadranskom akvatoriju i onemogućavajući bilo kakve druge moguće geopolitičke kombinacije, Jugoslavija je svojom politikom nesvrstavanja najvažniji faktor mira u jugoistočnoj Evropi. Ali — jugoslavenska politika nesvrstavanja ujedno je i uzrokom jedne druge zakonite pojave, tj. različitih oblika političkog, ekonomskog ili kriminalnog pritiska. Kao jedan od oblika tog pritiska mogu se ponovno javiti i pitanja iz jadranskog kompleksa, iako samo kao u biti nevažna i pojavna sfera, budući da je jadransko pitanje već riješeno na razini povijesnog.

II

Manevri NATO-a i najnovije geostrateško značenje jadranskog akvatorija i Otrantskih vratiju

Jačanje pokreta nesvrstanosti, stupanje na svjetsku političku pozornicu novih masa stanovništva koje se broji na stotine milijuna pa čak i milijardi, i to donedavno sve »nepovijesnih« naroda, i naročito novo ekonomsko značenje i snaga pokreta nesvrstanosti, dovoljnim su i razumljivim razlogom da **nesvrstane zemlje osjećaju i moraju na sebi osjećati i raznolike oblike pritiska** koji su rezultat borbe protiv stvaranja novih društvenih odnosa u globalnim razmjerima. Pri tom je razumljivo da će određenom pritisku biti izložene naročito vodeće nesvrstane zemlje, među koje zasigurno valja ubrojiti i Jugoslaviju. Oblici spomenutih pritisaka mogu poprimiti vrlo različite vidove. Podsjećamo, primjerice, u slučaju Jugoslavije na probleme oko **tzv. Zone B, onemogućavanje izvoza mesa** u zemlje ZET-a, omogućavanje djelovanja **terorističkih organizacija**. Neki su od najnovijih pritisaka i izrazito geostrateškog karaktera u vezi s našim specifičnim prostornim položajem. U tom je smislu dovoljno podsjetiti na manevre flotnih sastava zemalja NATO pakta u jadranskom akvatoriju u studenom 1974. godine.

Slično kao što se praktički može reći i za čitavo svjetsko more, a naročito Indijski ocean i Sredozemlje, i jadranski prostor postaje područje nove militarizacije. Kriza na **Bliskom istoku i na Cipru**, i perspektiva otvaranja Sueskog kanala, očito su faktori koji će u prostoru Sredozemlja vjerojatno utjecati na **Jačanje flota obiju supersila**. To je opći proces koji je u toku i koji će

progresivno jačati i bez obzira na neka specifična događanja i probleme regionalnog karaktera. Ali, očito je da su neki politički procesi i napetosti i njihova lociranost u određenim dijelovima Sredozemlja naglašeno katalitičkog značenja.

Porast geostrateškog značenja Jadrana je jasno ilustriran činjenicom da je taj akvatorij ove jeseni prvi put postao pozornicom vojnih manevara multilateralnog natovskog karaktera, tj NATO-a kao vojnog bloka — ističemo to zato što raniji vojni manevri u Jadranu (također 1974. godine) u vezi s krizom ako tzv. Zone B, nisu imali blokovski nego bilateralni tj. američko-talijanski karakter. Time je Jadran prvi put direktno uključen ne samo u regionalne, nego i globalno-geostrateške odnose. Zato ima više značajnih razloga, kao:

— prvo, ti su manevri jasan izraz nastojanja ostvarivanja politike prisutnosti i indirektnog širenja interesnih sfera i formiranja tzv. vanjskog okruženja. Pod pojmom vanjskog okruženja valja podrazumijevati i nastojanje da se u blokovski sistem Zapada privuku ili u njemu zadrže i one zemlje koje nisu u neposrednoj blizini ili koje direktno ne graniče sa zemljama Varšavskog ugovora (Portugal, Island, Cipar) i nastojanja da se okruženje formira ili učvrsti i tako zvanim pokretnim bazama, sastavljenim od jedinica flote, pogotovu podmornica; pri tome bojazan od navodne »sovjetizacije« Jugoslavije, njezinog isuviše »velikog približavanja Istoku« (sic!) o čemu ponekad govore nekā na Zapadu, nije samo vid drastične političke manipulacije, nego i jasno pokazuje karakter i domet posvemašnjeg nerazumijevanja jugoslavenske politike nesvrstavanja;

— drugo, porast geostrateškog značenja jadranskog prostora u cjelini i naročito sektora Otrantskih vrata u najneposrednijoj je vezi s istupanjem Grčke iz vojnog saveza Atlantskog pakta. Naime, ulaz u jadranski akvatorij donedavno bio je posvema pod kontrolom NATO-a s obzirom na geografski položaj Italije i Grčke i njihovu obostranu pripadnost toj blokovskoj organizaciji i činjenicu da Albanija više nije član Varšavskog ugovora. Formiranje okruženja i kontrola pomorskih prolaza neki su od najvažnijih geostrateških ciljeva Zapada u odnosu prema zemljama Varšavskog ugovora. Ta tendencija, naročito nastojanje da ista sila kontrolira obje fasade nekog pomorskog prolaza, bila je dugo vremena važnim faktorom u evropskoj povijesti, a tako je djelomice i danas — dovoljno je u tom smislu podsjetiti na tursku kontrolu obaju obala carigradskih Tjesnaca, na nekadašnja nastojanja Španjolske da zavlada i dijelom Maroka, nekadašnja nastojanja Italije da se učvrsti u Albaniji, itd:

— treće, zbog istupanja Grčke iz NATO pakta prodor u zapadnjačkom blokovskom okruženju očito je sada bitno proširen: važno je naglasiti da je i u uvjetima dok je jedino Jugoslavija bila prekid u okruženju, upravo jadranski prostor bio jedina mogućnost da se to okruženje zatvori pomorskom kontrolom; međutim, zbog toga što je i Grčka nekada pripadala NATO-u i kontrolirala Otrantska vrata, samo manifestiranje prisutnosti u jadranskom akvatoriju nije bilo toliko neophodno. Ali — u današnjim promijenjenim uvjetima, ono jest neophodno što znači: »...istina, prekid u okruženju je proširen, Otrantska vrata nisu više tako efikasno kontrolirana, ali Jadran ipak može biti i natovsko more!« A pokazivati to, moguće je samo pretvaranjem tog akvatorija u manevarski prostor i prostor prisutnosti nekoliko flota natovskih

zemalja, koje čine jednu blokovsku flotu u kojoj participiraju zemlje koje nemaju nikakve veze s jadranskim akvatorijem,

— **četvrto**, kontrola Otrantskih vrata naročito je značajna iz jednog posebnog geostrateškog i političkog razloga: naime, iz Panonske nizine prema **Jadranu i obratno** od Jadrana prema Panonskoj nizini prolaze (na žalost) preko teritorija Jugoslavije i Albanije **neki od evropski najvažnijih vojnooperacijskih pravaca**, pogodnih — u terminologiji nekih krugova Zapada — za širenje »opasnosti s Istoka«. Takvo gledanje kao jasan izraz političke manipulacije izaziva onda »nužnost« da NATO zatvori Otrantska vrata, **izolira jadranski akvatorij i stavi do znanja da je Jadran zapadnoblokovsko more**; a takva se politika jedino može manifestirati prisutnošću flote, čije se značenje — po potrebi — intenzivira i izvođenjem vojnopomorskih manevara.

U vezi s Otrantskim vratima za Jugoslaviju su izuzetno važna dva momenta 1. najprije to je da budu **otvorena i prolazna**, i 2. da se **izbjegne opasnost** pretvaranja tog prostora u mjesto i **žarište napetosti ili čak nekog sukoba**. Jer upravo Otrantska vrata u skladu s našom sve izrazitijom pomorskom politikom i **politikom povezivanja** i suradnje, najbolje omogućavaju veze s ostalim nesvrstanim zemljama u svijetu i svim drugim zemljama koje takvu suradnju prihvaćaju.

— **peto**, porast geostrateškog značenja Jadrana koji prati i »nužnost« **pritiska** temelji se i na **porastu ekonomskog značenja** našeg jadranskog proćelja zbog razvitka **turizma**, lokacije budućih novih **rafinerija** (Koper), **koksara** (Bakar), **željezara** (Zaton) itd. **Jadran postaje sve važniji u našoj cjelokupnoj ekonomici**; nastojanja da se sve bolje poveže sa zaleđem (autoceste, budući naftovod, pruga Beograd—Bar, itd.) jesu faktor koji može imati sve veće značenje ne samo za naš ekonomski razvitak, a time i unutrašnju stabilnost, nego i za suradnju s Austrijom, Čehoslovačkom, Mađarskom, Rumunjskom i Sovjetskim Savezom. Ekonomske koristi koje Jadran pruža Jugoslaviji i mogućnosti ekonomske i političke suradnje koje se tim putem ostvaruju (pogotovo s nesvrstanim i nerazvijenim zemljama) **očito ne idu u prilog snagama svjetske imperijalističke desnice. Zato je unošenje nesigurnosti u jadranski akvatorij važan faktor pritiska na Jugoslaviju**. Nesigurnost može utjecati i na turistička kretanja, u čemu je značajno istaći da i unutrašnja politička stabilnost Jugoslavije pogoduje našem turističkom razvitku jer ipak su bitno drugačije prilike u Španjolskoj i naročito Italiji, a donedavno i u Grčkoj. Pritisak se može potencirati i činjenicom da je jugoslavenski dio Jadrana vrlo pogodan za različite oblike **specijalnog rata**, o čemu treba razviti i odgovarajuću svijest u okviru općenarodne obrane. Naime, moderni rat mada **ograničen** po teritorijalnom opsegu uvijek ima oblik **totalnog rata**, što u drastičnom smislu može pokazivati tendenciju bilo prema genocidu, bilo prema nanošenju šteta izuzetne težine i može stvoriti problem ponovnog naseljavanja i ekonomske valorizacije nekog prostora. Mnogobrojni primjeri iz rata u Vijetnamu to dovoljno pokazuju. A slično kao i u Vijetnamu i naš je jadranski prostor pogodan za različite oblike specijalnog rata; jer — svaki suvremeni i ograničeni rat podrazumijeva **komponentu specijalnog rata i masovni teror nad stanovništvom**.

Kao oblik specijalnog rata treba naglasiti i značenje **ekološkog rata**, koji u drastičnim slučajevima može voditi i do pravog ekocida. U vezi s tim na na-

šem dijelu Jadrana treba na prvom mjestu spomenuti namjerno zagađivanje **naftom**, bilo namjernim havariranjem tankera, bilo ispuštanjem nafte. Naime, zbog mikrorazvedenosti naše obale, mnogobrojnih gotovo zatvorenih bazena i slabe cirkulacije vode, i zbog specifičnih povremenih meteoroloških prilika određena količina nafte ispuštena pri odgovarajućim uvjetima (misli se prije svega na vjetar jugo) može zagađiti obalu i more, i ugroziti ne samo njegovu biološku reprodukciju, nego i uništiti ljepote obale i zagađiti plaže i turističke lokalitete do te mjere da bi obala za vrlo dugo vrijeme bila lišena mogućnosti turističkog privređivanja, čime bi Jugoslaviji bila nanešena ogromna ekonomska šteta.

Isto se može reći za uništavanje obalne **vegetacije napalmom, defolijantima**, ili na neki drugi način što bi opet obalu lišilo turističkih atraktivnosti za duže vrijeme, čime bi bio doveden u pitanje jedan od osnovnih vidova ekonomske egzistencije i na samoj obali, i prilog te obale ekonomici čitave Jugoslavije. Masovno polaganje **mina** sigurno bi izazvalo nesigurnost, a onemogućavanje snabdijevanja **vodom** značilo bi, u uvjetima **mediteranske suše**, također jedan od oblika masovnog terora nad stanovništvom.

Posebno značenje, kao jedna od mogućnosti terora nad stanovništvom ima raspored budućih **nuklearnih elektrana**. Zbog mogućnosti specifičnih zagađenja, njihove bi lokacije morale biti brižljivo odabrane s obzirom na cirkulaciju voda, metereološke uvjete i naročito na glavne aglomeracije stanovništva. Jer — nuklearna su zagađenja dugotrajna, nadasve opasna, i mogu zahvatiti vrlo široki prostor.

Manevri NATO pakta jasan su izraz pritiska na nesvrstanost jugoslaven-ske politike i pokušaj su pretvaranja ovog akvatorija u indirektnu interesnu sferu Zapada. Zato odgovor na takvu politiku pritiska može biti samo dvoja, tj. **prvo, inzistiranje na politici nesvrstavanja** uz što jače **političko i ekonomsko povezivanje s nesvrstanim zemljama i drugo**, — nastojanje da se u jadranskom obalskom prostoru ostvari što bolja **politička i ekonomska suradnja razumijevanje između Italije, Jugoslavije, Albanije i Grčke**, što znači, da ne zapuštajući i sve druge oblike veza i suradnje s ostalim zemlja u svijetu, **regionalna suradnja i integracija interesa pojedinih zemalja u prostoru vlastite regionalne cje-line, treba zamijeniti politiku u kojoj su preči neki drugi globalni geostrateški i blokovski interesi**. To uostalom vrijedi i za budućnost, primjerice, Izraela, koji će morati naći mogućnost za suradnju s arapskim zemljama koje ga okružuju, ili isto tako i na Južnoafričku Republiku koja će morati surađivati sa susjednim crnačkim i nesvrstanim zemljama. U tom smislu, istupanje Grčke iz NATO pakta dobar je primjer i uvod u jačanje regionalne suradnje u ovom dijelu Evrope, što također vrijedi i za početak i naznake novog pozitivnog **političkog otvaranja Albanije**. A sve to — važni su prilozi procesu jačanja evropske sigurnosti.

EUROPEAN SECURITY AND PROBLEMS OF THE ADRIATIC REGION
— HISTORICAL AND CONTEMPORARY ASPECTS

SUMMARY

The author appraises, from a geopolitical point of view, the Adriatic region, particularly the following issues:

1) Throughout history, *no political structure or centre built on the Adriatic shores has succeeded in making this area an inviolable, fully owned and fully controlled region.* In addition to ethnic differences, this represents the principal political and geopolitical fact, from which all relevant features of the so-called Adriatic question can be derived. The division of this area among Roman, South Slav and Albanian ethnic groups is one of the outstanding characteristics. It should be stressed that it is precisely this division that implies the possibility of opposing, forming or disrupting the balance of forces, and thereby also of constant tension, demands and conflicts.

2) The present solution of the question of the Yugoslav-Italian border is considered definitive, wherein it is difficult to decide whether the occasional demands made by Italy are merely a desire to rectify the borders or a true territorial issue.

3) Special attention is paid to the question of superior strength from the hinterland.

The question of the power or impotence of the hinterland covers at the same time the question of the definitive claims to our coastal front; this means that *an economically strong, demographically sufficiently numerous and expansive and politically well organized, united and stable hinterland, with a series of geo-strategic advantages depending on the location, on physical-geographic properties and on the distribution of the population, an hinterland that is at the same time fully acknowledged in international politics, is the key and only relevant factor of control over the island zone and of the ultimate assertion in that area;* and obversely, a politically and territorially fragmented, economically underdeveloped, balkanised and antagonistic hinterland, with inadequate demographic impulses is unable to control and prevail on the eastern Adriatic seaboard.

If we accept this statement, which is quite obvious today, it follows that, *in view of the fact that the Yugoslavia of today is a permanent and stable community, it becomes quite clear that — at an historical level — the question of the right to our coast as a whole or to some of its (border and other) sectors has been settled,* which implies that the renewal of the aspirations of the Italian rightists, either in the sense of rectification of boundaries or in the sense of a real territorial issue, can only represent an extreme historical relapse. However often it may appear and irrespective of its intensity, it has been already historically superseded and therefore finally doomed to failure, regardless of the gravity and spectacularity of the problems which can be raised and which can naturally be quite substantial, even though of course only at the level of manifestation.

4) But the Italian demands on the eastern Adriatic coast had some underlying crucial factors deriving from natural geography (the projecting islands, the proximity of the Dinaric geo-strategic core to the coastal zone).

5) The Italian demands in the Adriatic proceeded from the *geopolitical tongs* of the northern and southern Adriatic (Julian region and Albania) towards the centre (Zadar) and over the islands.

6) The character of these geopolitical tongs can be illustrated by the territorial clauses of the London Treaty of 1915, as well as by the Treaties of Rapallo and Rome and by the extension of the Italian sphere of influence over the whole of Albania.

7) During World War II Italy believed that the Adriatic question would be settled and a »mare nostrum« created, as it seemed that she would gain dominance also over a substantial area in the hinterland.

8) After World War II, in November 1974, the Adriatic became for the first time the site of multilateral NATO manoeuvres.

The NATO manoeuvres are related to the policy of presence, the desire to achieve outer encirclement and to gain control over the Gate of Otranto, all of which is a consequence of Greece's withdrawal from NATO. By controlling the Gate of Otranto, it is possible to disrupt Yugoslavia's economic relations with the non-aligned countries, and the introduction of insecurity into the Adriatic can inflict serious damage on the Yugoslav economy. Due to several factors, the Adriatic is also very suitable for various forms of special warfare, with the idea of ecocide in the foreground.

The expansion of non-alignment, the appearance on the political scene of new masses of population, counted in hundred millions and even billions, all of them »non-historic« peoples until recently, and especially the new economic significance and strength of non-alignment, all of this is sufficient reason for *non-aligned countries being exposed to different kinds of pressure*, as a result of the opposition to the emergence of new social relations on a global scale. It is only natural that the leading non-aligned countries, among them Yugoslavia, should be a particular target for pressure. This pressure can assume the most diverse forms. In the case of Yugoslavia, for example, one calls to mind the problems around the so-called B-zone; the ban on meat exports into EEC; toleration of activities of terrorist organisations; some of the most recent forms of pressure have a markedly geostrategic character, due to our specific location: it is sufficient to mention the manoeuvres of NATO ships in the Adriatic in 1974.

NATO manoeuvres are a clear manifestation of pressure on Yugoslavia's non-alignment and constitutes an attempt to integrate that region into the Western sphere of interest. Hence, the response to such pressure politics can take only two forms: *first, insistence on the policy of non-alignment*, supplemented by intensified *political and economic integration with non-aligned countries*, and, secondly, sustained efforts to foster *political and economic co-operation and understanding among*

Italy, Yugoslavia and Greece. In other words, without neglecting the ties and co-operation with other nations of the world, *regional co-operation and integration of interests of countries occupying individual regional entities should supplant policies promoting certain other global geo-strategic and bloc interests.* This principle applies to the future, too, e.g. to Israel, who will have to find ways to co-operate with the Arab countries which surround it, or to the South African Republic, who will have to co-operate with the neighbouring black and non-aligned countries. In this context, the withdrawal of Greece from NATO is a good example, and a portent of the strengthening of regional co-operation in this part of Europe. The same applies to the recent positive *political opening of Albania.* All of these developments are major contributions to the strengthening of European security.

Prevela Vesna Grbin